

Sporda Yetenek Geliştirme Sürecinin Yönetimi Management of Talent Development Process in Sport

Dilek SEVİMLİ

DERLEME
REVIEW

Dilek SEVİMLİ¹

¹ Çukurova Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

Yazışma Adresi/Correspondence:
Dilek SEVİMLİ
Çukurova Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Adana, TÜRKİYE/TURKEY
dilek.sevml@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 14/04/2015
Kabul Tarihi/Accepted: 22/05/2015

Özet:

Üst düzey sporcuların yetiştirilmesinde, yeteneğin tanımlanması ve geliştirilmesi, karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bir spor branşının teknik, taktik, kondisyonel ve psikolojik özelliklere olan ihtiyacı arttıkça gelecekteki performansı tahmin etmekte güçleşmektedir. Çocukların gelişim dönemleri ve düzeyleri, nisbi yaş etkisi, cinsiyet, sporcu eğitim programı, sosyal destek, antrenörlerin niteliği, araç-gereç ve tesislere erişim gibi faktörler yetenek geliştirme sürecini etkilemektedir.

Bu çalışmada; temelde yetenek geliştirme modellerini dikkate alan yaklaşımların, yetenek taraması sonrasında yeteneği tanımlama, doğrulama, geliştirme, mükemmelleştirme ve transfer aşamalarının gerçekleştirilmesinde bir spor federasyonunun şemsiyesi altında spor bilimcilerin, antrenörlerin ve istatistikçilerin işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır.

Ülkemizde, ergenlik döneminden itibaren az sayıda yetenekli sporcunun performansını geliştirmek yerine, okul öncesi dönemden itibaren nitelikli beden eğitimi öğretmenlerinden temel hareket eğitimi almış kitleler arasından yeteneği tanımlanan çocuklara uzun erimli sporcu geliştirme programları önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yetenek Tanımlama, Yetenek Modelleri, Gelişim Evreleri.

Abstract:

In the development of elite athletes, talent identification and education, is a complex and multidimensional process. It is difficult to predict the future performance depending on the increasing amount of technical, tactical, conditioning and psychological needs in a sport. Factors such as children's developmental stages and levels, gender, athlete development programs, social support, the quality of coaches, access to equipment and facilities can affect talent development process.

Phases of talent identification, confirmation, development, refinement and transfer after detection process should be followed by taking into account talent development models under the umbrella of a sports federation with the strong cooperation of coaches, statisticians and sports scientists.

In Turkey, instead of developing performance in a small number of talented athletes after puberty, experts should identify and select the talented athletes from the masses who were trained by high quality physical education teachers with the fundamental movement education in the beginning of kindergarten. Also the talented children should be trained by long term athlete development program.

Keywords: Talent Identification, Talent Models, Developmental Phases.

Uluslararası başarı için yetenekli çocukların erken yaşlarda belirlenerek bilgili, becerili, etik ve profesyonel antrenörlerce eğitilmesi spor federasyonlarının temel görevlerinden biridir (Bullock ve ark., 2009). Amerika Birleşik Devletlerinde 1947 yılında başlayan ve tüm dünyada uygulanan yetenek seçimi ve sistematik spor eğitiminde hala çözümlenemeyen sorunlarla karşılaşmaktadır. 21. yüzyılın ilk yarısında, spor örgütlerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan birinin yeteneği yönetmek olduğu çeşitli çalışmalarla bildirilmiştir (Aston ve Morton, 2005; Maughan, 2009).

Kompleks bir özellik olan yetenek, kalıtsal olarak belirlenir, karmaşık bir yapısı vardır ve çevresel koşullardan etkilenmektedir. Her ne kadar spor bilimciler elit performans için ihtiyaç duyulan özellikleri tanımlamaya devam etse de, ne ulusal ne de uluslararası alanda yeteneğin tanımlanması, seçimi ve geliştirilmesini kapsayan bir yetenek tanımı konusunda fikir birliği mevcut değildir. Genelde, antrenörün gözlemi ve uzmanların kararları yetenek taraması ve seçimi süreçlerinde belirleyici olmaktadır (Kozel, 1996).

Bu çalışma ile yetenek geliştirme modellerini dikkate alan yaklaşımların, yetenek taraması sonrasında yeteneği tanımlama, doğrulama, geliştirme, mükemmelleştirme ve yönetme aşamalarının gerçekleştirilmesinde bir spor federasyonunun sorumluluğunda bulunan antrenörlerin, istatistikçilerin ve spor bilimcilerin işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır.

Yeteneğin Belirlenmesi ve Geliştirilmesindeki Problemler

Yetenek seçimi modelleri ve kriterleri içerisinde, planlanan eğitime uygun antrenörlerin yetiştirilmesi, yüksek gelişim sergileyen sporcuların daha üst kulüplere yönlendirilmesi, bütçe ve kaynakların temini gibi temel birçok problem vardır (Aston ve Morton, 2005; Maughan, 2009; Gotch ve Cilhrst, 2002; Conn ve ark., 2003; Baker, Janning, Wong, Cobley, ve Schorer, 2012; Bompa, 1999; Williams ve Reilly, 2000; McCarthy ve Collins, 2014). Fiziksel, fizyolojik, antropometrik, psikolojik, sosyolojik, çevresel faktörlerden oluşan gerçek performansın tüm özelliklerini kapsayan seçim yapmak zordur. Yetenek seçiminde temel hedef, bir spor branşında başarılı olmak için sporcunun kalıtsal olarak sahip olması gereken potansiyelinin antrenmanla en yüksek seviyeye çıkarılmasıdır (Epstein, 2013). Diğer bir ifade ile biyolojik hediyein temel yapı taşları olan ırk, cinsiyet, genetik alt yapı, zeka, lokomotor, nöromusküler, anatomik yapı, psikolojik durum gibi genetik donanımların etkileşimi gelecekteki performansın belirleyicileri olacaktır (Epstein, 2013). Yetenek seçiminin ilk evresinde, sadece çocuklar arasındaki yıllarla ifade edilen yaş farklılıkları, aynı yılın başında, ortasında ve sonunda doğan çocuklar arasında bile yüksek vücut ağırlığı ve boy uzunluğundan kaynaklanan performans değişikliklerine neden olduğu bilinmektedir (Musch ve Grondin, 2001; McCarthy ve Collins, 2014; Bedard ve Dhuey, 2006). Nisbi yaş etkisi adölesan dönemde, ilerleyen yaşla azalırken takım sporlarında performansı çok az etkilediği bildirilmiştir (Baker ve ark., 2012; Till ve ark., 2010; Coutts, Kempton ve Vaeyens, 2014; Ford ve Williams, 2011). Böylesine kompleks, dinamik ve karmaşık süreçte, yeteneğin tanımlanmasında zorluklar bulunmaktadır. Yeteneğin tanımı, spor branşının ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Yapısal, fizyolojik, psikolojik, motorik, teknik ve taktik öğeler, ilgili spor branşının açık veya kapalı beceriye sahip olma düzeyine göre yetenek tanımlanmasında önemli olmaktadır. Örneğin; kürek- yüzme, bisiklet gibi branşlarda motorsal özelliklerin test edilmesi gelecekteki performansın tahmini açısından daha çok önemlidir. Oysa takım ve mücadele sporlarında, kondisyonel özelliklerle birlikte teknik ve taktik yetenekleri

kapsayan kompleks özelliklerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu spor branşlarında motorsal test sonuçları ile gelecekteki performansı tahmin etmek daha güçtür.

Erken olgunlaşanlar şüphesiz ki çocukluk döneminin en iyi sporcuları arasında bulunacaktır. Yine de, araştırmalar göstermektedir ki, geç olgunlaşanlar yetişkinlik dönemlerinde özel bir branşta uluslararası standartlara ulaşmak için büyük bir potansiyele sahip olacaktır. Deneyimler göstermiştir ki, erken olgunlaşan çocukların seçilmesi, beklentileri ara sıra karşılarken geç olgunlaşan çocuklar, çok tutarlı şekilde çoğu durumda da yüksek performans seviyelerine ulaşmışlardır. Maalesef çoğu çocuk spor programlarında, geç olgunlaşan çocuklara, kazanmanın aşırı önemsenmesinden dolayı eşit katılım fırsatı verilememektedir. Genellikle, bu çocuklar, ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Bompa, 2000; Maughan, 2009). Zirve büyüme hızı (peak height velocity) hem sporcunun antrenmanlara hazır olma düzeyini hem de erken gelişip gelişmediğinin göstergesidir. Her yıl ortalama 5 cm uzayan boy, zirve büyüme hızı döneminde iki katına çıkmakta ve takip eden yılda yine eski hızına dönmektedir. Düzenli antropometrik ölçümlerle hızlı boy uzama evresi gözlemlenmelidir. Fizyolojik kapasitenin artışı diğer bir ifade ile aerobik gelişimin artması bu döneme denk gelecek optimal yüklenmelerin başlangıcını oluşturacaktır (Balyi ve ark. 2005).

Aşırı yüklenmeler ve psikolojik açıdan zorlayıcı olan yoğun antrenman stresi, tükenmişliğe sebep olmasının yanı sıra, sıkça yaralanmalara da neden olmaktadır. Birçok durumda, çocuklara uzun vadeli antrenman programları uygulanmamaktadır. Buna kıyasla, ebeveynler ve antrenörler, kısa sürede hedefe ulaşmak istemekte ve antrenörler çocuğun anatomik kuvvetine gereken ilgiyi göstermemektedir. Antrenörler, bağların (ligamentlerin), kas kirişlerinin (tendonların), eklem kıkırdığının (kartilajının) ve kas dokusunun kuvvetlenmesini (anatomik uyum antrenmanını) önemsemez ise, antrenman programının yaralanmayı koruyacak bölümü unutulmuş olacaktır. Bu eksikliğe yüksek yoğunlukta antrenman da eklenince, sakatlıklar, yaralanmalar ortaya çıkacaktır (Bompa, 2000; Maughan, 2009). Bundan dolayı, başlangıçta yetenekli olan çocuğun spordan uzaklaşması ve motivasyon kaybı ile spor eğitimi içinde tutulamaması söz konusu olacaktır.

Yetenek Seçimi ve Geliştirmenin Teorik Alt Yapısı

Değerleri, tutumları ve davranışları ile gençlerin spor deneyimini etkileyen antrenörler, yetenek seçimi sürecinin en önemli rolünü oynamaktadır (Fraser, Thomas ve Côté, 2009; Newin, Bloom, ve Loughhead, 2008; Smith ve Smoll, 2002). Gençlerin aldıkları spor eğitiminden memnun olma düzeyi ve antrenmanları devam ettirme arzusundaki süreklilik büyük oranda antrenörlerin etkisiyle ortaya çıkmakta ve yüksek performans gelişimine yol açmaktadır (Fraser ve ark , 2005; Smoll, Smith, Barnett, ve Everett, 1993; Weiss ve Williams, 2004). Genelde antrenörlerin yeteneğin tanımlanması ve geliştirilmesine yönelik verdikleri eğitim; 1) Erikson'un planlı ve yapılandırılmış etkinlik anlayışı, 2) Bloom'un yetenek geliştirmede aşamalı yaklaşımı 3) Cote'nin sportif aktivitelere katılım evreleri ve (Ericsson, Krampe and Tesch-Romer, 1993; Bloom, 1985; Cote, 1999), 4) Gagne'nin ayrımsal üstün zekâ ve yetenek modeli teorilerine dayanmaktadır (Gagne ve Pere, 2002;Gagne, 1985).

Erikson'nun teorisinde düzenli çalışma alışkanlığı, disiplinli ve kararlı bir kişilik yapısının göstergesi olmakla birlikte spor yapmayı öğrenenlerde günlük çalışma süreleri boyunca her zaman etkili olmayabilir. Burada bilinçli çalışma ya da planlı çalışma taktiklerinin antrenör

tarafından sporcuya kazandırılması gerekmektedir. Planlı çalışma, açık bir hedef belirleyerek performansın bazı açılardan yükseltilmesi için yapılandırılmış etkinlik olarak tanımlanmıştır. Erikson ve ark. göre (1993) yüksek performansa ulaşmak için uygulama ve planlı çabalara sürekli yatırımın yapılması gerekmektedir. Eğer yapılacak aktiviteler açıkça tanımlanarak uygun zorluk derecesinde planlanırsa, yeterli geri bildirim sunulursa, tekrar etme fırsatları tanınırsa, hatalar belirlenerek düzeltilirse, sportif yeteneği geliştirmek mümkün olacaktır. Ericsson ve ark. (1993), sporcuların maksimum seviyede planlı çalışmalarını kısıtlayan faktörler olarak kaynakları; güdülemeyi ve sergilenen çabayı işaret etmektedir. Bu kaynaklar, yeterli zaman, enerji, nitelikli antrenöre erişim, antrenman araç-gereç ve diğer olanaklardan oluşmaktadır. Eğer yüksek kaliteli antrenmanlara yeterli zaman ayrılmazsa, antrenörler yetenek seçimi süreci hakkında bilgili değilse, araç-gereç ve imkanlar yetersiz veya ulaşılmaz ise, yüksek seviyede bireysel performans sergilenmesi sınırlanacaktır. Sportif çalışmalara sürekli katılımın kaynağı dışsaldan daha çok içsel motivasyonlu olduğu bilinmektedir (Durand ve ark., 2001). Günlük, haftalık, aylık, yıllık ve gelişim dönemlerine yönelik hedefler belirlenmeden performans geliştirilmeye çalışılırsa, sporcunun yapılan çalışmalara katılım arzusu azalacaktır (Ericsson ve ark. 1993). Sonuçta sporcuların antrenmanlara katılımı ve yüksek şiddetteki çalışmalara uyum sağlayabileceği uygun antrenman oranının belirlenmesi için önemli bir çaba sarf edilmelidir. Ericsson ve ark. (1993) sporda mükemmelleşme için yüksek oranda kaliteli planlı uygulamaların yeterli olduğunu ifade etmektedir.

Bloom, (aktaran Russell, 2005;354) sporcuların özel alanlarında yüksek yetilerini geliştirebilmesinin antrenör ve sosyal çevrenin desteğine, gelişime sürekli katkı sağlamaya, eğitim ve antrenmanlara bağlı olduğunu işaret etmektedir. Bloom (1985), yetenek gelişiminin yıllarca süren adanmışlık ve bağlılığa ihtiyaç duyduğunu gözlemleyerek sporcuların ailelerinden, öğretmenlerinden ve antrenörlerinden alacağı desteğin ve kaliteli eğitimin miktarının başarı için hayati öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Bloom (1985), sporcunun erken gelişim yıllarında, a) gelişim sürecine odaklı, kibar, neşeli, sporcuyu koruyucu ve onun üstün yeteneğini fark eden, b-)ergenlik ve öncesi yıllardaki oluşan gelişimsel değişiklikleri özellikle, bilişsel, duyuşsal, psikomotor davranışları gözlemleyen, üstün teknik bilgi sergileyen, yeterli bireysel ilgi gösteren, saygı duyulan, güçlü rehberlik ve yönetim becerisi olan ve beklenen nitelikli sonuçlara ulaşan; c-)ergenlik sonrası yıllarda, kendisinden çekinilen ve ona saygı duyulan, başarılı ve başarı için talepkâr, kırgınlığında bile sporcular için daima içinde sevgi besleyen ve onların iyilik ve başarılarını düşünen bir antrenörden eğitim alınmasının önemine işaret etmiştir. Bloom (1985), spora katılanların başarıya yönelik çalışmasının ve müsabakaların gelişimin kilometre göstergeleri olması gerektiğini belirtmiştir.

Cote (1999), sportif faaliyetlere katılımın 3 farklı evresinin olduğunu belirtmektedir. Bunlar, deneme (keşif), özelleşme (geliştirme) ve yatırım (ustalık) dönemleridir. Her seviyede, sporcu diğer seviyeye geçme potansiyeline sahipken çalışmalarını sonlandırabilmekte veya serbest zaman faaliyeti olarak etkinliği sürdürebilmektedir. Sportif aktivitelere başlangıç evresinde (deneme ve keşif) 4-12 yaşları arasındaki sporcu, antrenör ve ebeveynlerin hepsi birlikte “sporcu ailesine” dönüşmektedir. Farklı spor branşları ile tanışan çocuk kendi becerilerini keşfedecektir. Cimnastik ve buz pateni gibi branşlarda çocuklar erken özel antrenmanlara başlayarak yarışmacı olurken bireysel ve takım sporlarında daha ileri yaşlarda yarışmacı olacaktır. Bu evredeki en önemli problemler, yarışmaların aşırı önemsenmesinden ve/veya yetersiz antrenörlükten

kaynaklanmaktadır. Özelleşme ve yatırım evrelerinde planlı yapılandırılmış çalışmalarda spora özel becerilerin geliştirilmesi için önemli derecede zaman ve para harcanacaktır. Cote (1999), yatırım yıllarında antrenmanların yapılması ve müsabakalara hazırlık için sporcunun çok zaman ve çaba harcaması gerektiğini ifade etmiştir. Sportif faaliyetlere katılımın kolaylaştırılması için hem duygusal hem de ekonomik desteğin sağlanmasının önemini belirtmiştir. Ayrıca sporcuların gelişmelerine engel olacak yaralanma, yetersizlikler ve düşük motivasyon seviyesi gibi zorluklarla baş etmesi için desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Cote, 1999). Özelleşme (geliştirme) evresinde sporcunun kendi branşına bağlılığı gittikçe artarken ileri aşamalarda okulun ve ailelerin bu bağlılığa ve işbirliğine katılması gerekmektedir. En önemli sorunun kaynağı olarak, ailelerin ve antrenörlerin bilgisi dışında sporcuya hedef belirlemesini göstermiştir. Sporcu, antrenörünün rehberliğinde kendi isteği ve ailesinin desteği ile antrenmanlara devam etmelidir. Erken başarı için aşırı yüklenme sporcuların tükenmesi ile sonuçlanabilir. Planlanan hedeflerin dışına çıkılmamalı ve sürekli şekilde sporcunun toparlanma seviyesi denetlenmelidir. Yatırım (ustalık) evresinde, örnek sporcu davranışı sergileme bu evrenin en belirgin özelliğidir. Antrenman amaçlarına ulaşmak için özel, ölçülebilir, ulaşılabilir, gerçekçi ve belirli zaman aralıklarında başarılabilir hedeflerin belirlenmesi önemlidir. Ailelerin sporcuları maddi ve manevi olarak yeterince destekleyememesi ile aşırı müsabaka ve yarışma önemli problemler olarak gözlenmektedir.

Gagne (2002) yetenek modeli yaklaşımında, ham madde (genetik donanım) ve ürün (sporcu başarısı) olarak biri birinden ayrı iki özelliği belirtmiştir. Bu terimlerin yanlış kullanımı, kavramların yanlış değerlendirilmesine ve tartışmalara yol açmaktadır. Gagne yeteneği, özel bir alanda doğuştan getirilen potansiyelin özel bir beceri alanında sistematik olarak geliştirilme başarısı olarak tanımlamaktadır (Gagne ve Pere, 2002). Gagne'nin önerdiği yetenek modelinin ilk aşamasını; yetenek seviyesini belirleyen bireysel etmenler (katalizörler) oluşturmaktadır. Sadece yeteneğin sergilenmesi değil, çocukların kendi değerlerini yaşaması, kendilerinin farkına vararak bireyin her yönü ile etkin şekilde öğrenmesi, gelişmesi ve kendi yaşam standartlarını bireysel olarak kazanmasının önemi vurgulanmıştır. Gagne, ikinci aşamayı çevresel etmenler, üçüncü aşama ise öğrenme, eğitim ve uygulama ile ortaya çıkan yetenek gelişim süreci ile açıklamaktadır. Çocukların yetenek ve kabiliyetlerinin nasıl ve ne yönde gelişeceği konusunda öncelikle çocukların dikkatini çekmenin önemli olduğunu ifade eden Gagne, aktif katılım, eğlence hoşlanma gibi özellikleri kapsayan uzun süreli pekiştirici uygulamaların yapılabilir olduğunu belirtmiştir. Bu süreç içinde sporcuyu hedeften haberdar etmenin içsel motivasyonu harekete geçirebileceğini buna ek olarak; yetenek gelişimi sürecinde cesaretlendirmenin, ipucu vermenin, yönlendirmenin, geribildirim ve performans değerlendirilmenin çocuk için gerekliliğine vurgu yapmıştır. Gagne yetenek modelinin dördüncü ve son aşamasını da "Şans" faktörleri olarak ifade etmektedir (Gagne ve Pere, 2002).

Uluslararası seviyede başarılı olacak sporcuları yetiştirmek için erken yaşlarda yetenek seçimi yaparak düşük sayıda çocuğa yatırım yapmak yerine okul öncesi dönemden başlayarak, erken özelleşmenin olduğu sporlarda 3 yaştan itibaren temel hareket becerileri, temel motor becerileri ve temel spor becerilerine yönelik temel hareket eğitimi sürecinden geçmiş olması gerekmektedir. Yürüme, koşma, sekme, atlama, yön değiştirme, atma ve yakalama temel hareket becerilerinin öğeleridir. Çeviklik, denge, sürat, kuvvet, koordinasyon, esneklik ve dayanıklılık temel motor becerilerinin öğeleridir. Özelleşmiş spor becerileri bağlamında örneğin; güreş branşının yedi temel becerisi olan pozisyon alma, hareket, seviye değiştirme, vücudu öne

sürme, geriye adım, rakibi taşıma ve karın vuruşu gibi hareketlerde temel spor becerilerinin örnekleridir (Ziyagil, 2012). Temel hareket eğitiminden sonra 9 yaş ve altında cimnastik, dalma, tenis, masa tenisi, wu-shu, yüzme ve squash branşlarında; 10-12 yaşlarında futbol, basketbol, hokey, voleybol, badminton, eskrim, okçuluk, hentbol ve bisiklet branşlarında; 13 yaş üzerinde ise boks, güreş, judo, kano, kürek, binicilik, pentatlon ve halter branşlarında özel antrenmanlara başlanmalıdır. İlköğretim okullarında nitelikli beden eğitimi öğretmenlerinin tüm çocuklara temel hareket eğitimini vermesinden sonra fiziksel okuryazarlık düzeyi yüksek çocuklar belirlenerek elit sporcu eğitim programlarına yönlendirilmelidir (Krasilshchikov, 2011; Ziyagil, 2012). Yeteneğin geliştirilmesine bu noktada başlanması gerekmektedir. Eğer 11-12 yaşlarına kadar temel hareket eğitimi almamış olan çocuklardan yetenekli olanlar seçilmeye çalışılır ise, özellikle beceri, sürat, çeviklik ve koordinasyon gibi özelliklerin geliştirilmesi için en uygun zamanlar kaçırılmış olacaktır. Birçok gelişmiş ülke elit sporcuların geliştirilmesinde bu yolu kullanmaktadır. Türkiye’de küçük yetenek gruplarına yatırım yapılması yerine ilkokulda temel hareket eğitimi almış daha geniş kitlelerden yetenekli sporcular seçilmelidir.

Yetenek Geliştirme Kavramı ve Evreleri

Yetenek seçimi ve yeteneğin geliştirilmesi farklı evrelerden oluşmaktadır. Bu konuda birçok terim kullanılmaktadır. Yetenek tarama (talent detection) ve yeteneğin tanımlanması (talent identification) yetenekli çocukların sportif çalışmalara alınmasında değişimli olarak kullanılmaktadır. Yine yetenek seçimi (talent selection), yeteneğin doğrulanması (talent confirmation) ve yetenek geliştirme (talent development) terimleri de sıkça tercih edilmektedir (Wolstencroft, 2002).

Yetenek tarama (talent dedection), halen sportif aktiviteye katılmamış potansiyeli olanların keşfedilmesidir (Williams ark., 2000). Örneğin; hiç spor yapmamış çocuklar arasından en süratlisini ve/veya süratlilerini bularak, süratin önemli bir öge olduğu spor branşları içinde değerlendirmeye alınmasıdır.

Yeteneği tanımlama (talent identification), üst düzey sporcu olmak için halen spor yapan katılımcılardan yetenekli olanlarının belirlenmesi işlemidir (Williams ve Reilly, 2000). Diğer bir ifade ile yetenek tanımlama, belirli fiziksel, fizyolojik, psikolojik ve beceri testlerini kullanarak dünya klasmanına girebilecek potansiyeli olan geçmiş spor tecrübesi olmayan sporcuların ortaya çıkarılmasıdır. Sporcuların ilgili branşla geçmiş bir deneyimi yoktur ve işlenmemiş yeteneklerinin geliştirilmesi için seçilmiştir.

Yeteneğin doğrulanması (talent confirmation), bir kimsenin başlangıçta belirlenen özelliklerinin antrenman programlarının başında, ortasında ve sonunda dikkatlice ölçülmesi, izlenmesi ve doğrulanması işlemidir. Sporcunun antrene edilebilirliği ve yüklenmelere tepkileri ile yüksek performans antrenmanlarına uyum düzeyi araştırılmaktadır.

Yetenek seçimi (talent selection), antrenman programlarının değişik evrelerinde devam eden sporcuları belirleme veya tespit etme sürecidir. Yetenek seçimi programları, bir sporcunun belirli bir branşta veya pozisyonda yeterliliğini gösterecek özel testleri ifade etmektedir (Lidor ve ark. 2009). Bir spor branşı için seçilen ve ilave rehberlik ve destek alan sporcuları kapsamaktadır.

Ayrıca yetenek seçimi, antrenörün gözlemleri ve spor bilimcilerin ölçümleri ile uluslararası başarıya aday sporcuların aktif sporculardan seçilme işlemidir.

Yetenek geliştirme (talent development), uygun öğrenme ve antrenman ortamları oluşturulan ve teşvik edilen sporcuların kendi potansiyellerini özel bir spor branşında geliştirme ve sergileyebilme sürecidir (Lidor ve ark. 2009).

Yüksek performans geliştirme (world class development), yetenek taraması sonrasında yeteneği tanımlanan ve yetenek seçimi programlarına alınarak yeteneği doğrulanan sporcuların dünya klasmanında yarışmacı veya müsabık olmasını sağlayacak yüksek seviyede özelleşmiş antrenman programına katılmasını ifade etmektedir. Yüksek performans geliştirme sadece antrenman programlarına göre değil, uzman antrenörlere, zorluk derecesi ayarlanmış müsabaka takvimine olduğu kadar araç, gereç ve tesisler ile spor hekimleri ve bilimcilerine de ihtiyaç duymaktadır.

Yetenek transferi (talent transfer), yetenekli olarak tanımlanan en yüksek seviyede yüksek performans eğitimine devam ederken spor branşına ilgisi azalan sporcular, o spor branşına teknik, taktik ve kondisyonel açıdan benzer diğer spor branşlarına yönlendirilmesi işlemidir. Örneğin; cimnastikten, dalmaya güreşten kuraş veya judoya sporcunun yönlendirilmesi gibi (UK Sport, 2009; Krasilshchikov, 2011).

Klasik anlamda yapılan yetenek seçimi ve geliştirmede, ilk olarak ilgili spor branşında başarıyı oluşturan özellikler belirlenir. Daha sonra bu özellikler sporcularda ölçülmesi ve verilerin toplanmasından sonra yetenekli ve az yetenekli arasındaki karşılaştırmalar için normlar oluşturulur. Bunu takiben her sporcu için bir profil oluşturularak bu özelliklerin hangi spor branşı için uygun olduğuna bakılır. İngiltere yetenek tanımlama ve geliştirme programında sırasıyla yeteneği tanımlama, yeteneği doğrulama, yeteneği geliştirme ve yetenek transferi aşamalarını kullanarak üst düzey sporcularını geliştirmektedir (UK Sport, 2009).

Yetenekli bir sporcunun elit seviyeye ulaşması için 8 – 12 yıllık bir antrenman sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Buna “10 yıl” veya “10.000 saat antrenman kuralı” denilmektedir (Hebestreit, Bar-Or, 2008; Maughan, 2009). Böylesine uzun bir süre alan yetenek belirleme süreci, uzun erimli planlama ve organizasyona ihtiyaç duyacaktır. Özellikle yetenekli çocukların keşfi ve yönetilmesinde; testler, antrenman programları ile müsabaka ve yarışmaların planlanması, yeteneğin seçimi ve geliştirilmesi sürecindeki tüm görevlilerin, bilimsel ilkelere dayanan uygulamaların bir parçası olması gerekmektedir.

YETENEK SEÇİM KRİTERLERİ

Son yıllarda yetenek seçiminde bütünsel yaklaşım yöntemi kullanımı artmaktadır (Unithan ve ark. 2012). Yetenek seçimi öncesinde normal üstü kabiliyet, göreve bağlılık ve yaratıcılık gibi kavramlara vurgu yapılırken, çocukların çeşitli gelişim düzeylerinde bireysel verim durumunu tespit etmeye yarayan ölçüm araçları ile test edilmesi gerekmektedir. Bunlar; antropometrik ölçüm testi, motor beceri testi, fizyolojik testler, psiko-sosyal testler, bilişsel (karar verme) testler olmalıdır. Yeteneklerin seçiminde genç sporcu; mükemmeli yapma arzusu, beceri düzeyi, yaratıcılık ve motivasyon, ilgi düzeyi ile birlikte değerlendirilmelidir. Sonrasında ise, fizyolojik, antropometrik, psikolojik, sosyolojik ve teknik beceri ölçümleri ile belirlenip gelişim

sürecinde de belirli aralıklarla takip edilmelidir. Yetenek potansiyelini belirlerken ilk olarak seçim aşamasında fiziksel belirleyicilerle: vücut ağırlığı, boy uzunluğu, beden ölçüsü, kemik çapı, kas çevresi, vücut tipi, büyüme hızı, vücut yağı ölçümlerinin alınıp kayıt altında tutulması gerekmektedir. Fizyolojik belirleyiciler olarak aerobik kapasite, anaerobik dayanıklılık, anaerobik güç ile motorsal özelliklerden çeviklik, koordinasyon, denge ve sürat ölçülmektedir. Sosyolojik belirleyicilerden: ebeveyn desteği, sosyo-ekonomik altyapı, eğitim, antrenör-öğrenci etkileşimi, antrenman süresi, kültürel altyapı değişkenleri dikkate alınmaktadır. Psikolojik belirleyicilerden, algısal-bilişsel beceriler, dikkat, sezgi, karar verme, oyun zekası, yaratıcı düşünce, motor/teknik beceriler ile özgüven, kaygı, motivasyon, konsantrasyon gibi kişilik özellikleri ve düzeyleri belirlenerek test edilmelidir.

SONUÇ

Uluslararası seviyede başarılı olacak sporcuları yetiştirmek için erken yaşlarda yetenek seçimi yaparak düşük sayıda çocuğa yatırım yapmak yerine okul öncesi dönemden başlayarak, erken özelleşmenin olduğu sporlarda “uç” yaştan itibaren temel hareket becerilerinin; temel motor becerilerinin ve temel spor becerilerinin öğretilmesi gerekmektedir. Spor branşının özelliklerine bağlı temel hareket eğitiminden sonra özel antrenmanlara başlanmalıdır. İlköğretim okullarında nitelikli beden eğitimi öğretmenlerinin tüm çocuklara temel hareket eğitimini vermesinden sonra fiziksel okuryazarlık düzeyi yüksek çocuklar belirlenerek elit sporcu eğitim programlarına yönlendirilmelidir. Birçok ülke elit sporcuların geliştirilmesinde bu yolu kullanmaktadır.

Ülkemizde de, ulusal düzeyde koordine edilmiş bir plan “Sportif Performans Planlama Sistemi” bulunmalıdır. Yetenekli genç sporcular kendi yaş seviyelerinde çok boyutlu olarak destek hizmetlerine ulaşabilmelidir. Örneğin, beslenme, ergojenik maddeler ve spor ilaçları (doping maddelerine ulaşımı kontrol altında tutmak için oldukça önemli), fizyoterapi, yaşam tarzı desteği, medya eğitimi vb. Bu yetenekli genç sporcuları, ilk ve orta öğrenimleri boyunca sportif yetenekleri ve akademik öğrenimlerini bir arada yürütebilmeleri için düzenli destek sağlanmalıdır. Genç yetenekli sporcular okuldaki akademik ve spor kariyerlerini destekleyen özel yasal bir düzenleme ile koruma altına alınmalıdır. Küçük yetenek gruplarına yatırım yapmak yerine daha geniş kitlelerden yetenekli sporcular seçilmelidir. Sporcu kimliği kazanan genç yeteneğin, marka değeri korunarak devlet eliyle bu sürecin yönetilmesine ihtiyaç vardır. Yeteneği tanımlama, doğrulama, geliştirme ve transferi aşamalarının gerçekleştirilmesinde beden eğitimi öğretmenleri, antrenörler, mentorler, istatistik uzmanları ve spor bilimcilere seçici olarak işbirliği yapmaları konusunda her türlü destek, güven ve cesaret verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aston, C. & Morton, L. (2005) Managing talent for competitive advantage: Taking a systemic approach to talent management. *Strategic HR Review*. 4;(5):28 – 3.
- Baker, J., Janning, C., Wong, H., Cobley, S. & Schorer, J. (2012) Variations in relative age effects in individual sports: Skiing, figure skating and gymnastics. *European Journal of Sport Science*, pp.1–8. Advance online publication. doi:10.1080/17461391.2012.671369.
- Balyi, I., Cardinal, C., Higgs, C., Norris, S. & Way, R. (2005) *Long Term Athlete Development. Resource Paper*. Canadian Sport for Life, Canadian Sport Centres, Ottawa: 5: 26-28
- Bedard, K. & Dhuey, E. (2006) The persistence of early childhood maturity: International evidence of long-run age effects. *The Quarterly Journal of Economics*, 121: 1437–1472.
- Bloom, B.S. (1985) *Developing talent in young people*. New York: Ballantine
- Bompa, T. O. (1999) *Periodization: Theory and Methodology of Training* (4th Edition). Champaign, Illinois: Human Kinetics

- Bompa, T.O. (2000) *Total Training for Young Champions* Champaign, IL: Human Kinetics. Publishers, Inc,
- Bullock, N., Gulbin, J.P., Martin, D.T., Ross, A., Holland, T. & Marino, F.E. (2009) 'Talent identification and deliberate programming in skeleton: ice novice to winter Olympian in 14 months', *Journal of Sports Sciences*, 27(4): 397–404.
- Conn, J.M., Anest, J.L. & Gilchrist, J. (2003) Sports and recreation related injury episodes in the US population, 1997–99. *Injury Prevention* 9(2): 117–123
- Côté, J. (1999) The influence of the family in the development of talent in sport. *The Sport Psychologist*, 13(4): 395-417.
- Coutts, A. J., Kempton, T. & Vaeyens, R. (2014) Relative age effects in Australian football league national draftees. *Journal of Sports Sciences*. doi:10.1080/02640414.2013.847277.
- Durand-Bush, Natalie & Salmela, H. (2001) The development of talent in sport. *Handbook of sport psychology*, 2: 269-289.
- Epstein D. (2013) *The Sports Gene*. Inside the Science of extraordinary Athletic Performance. The gene-Free Model of Expertise. Penguin Group New York.
- Ericsson, K., Krampe, T. & Tesch-Römer, C. (1993) The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100(3): 363.
- Ford, P. R. & Williams, M. A. (2011) No relative age effect in the birth dates of award-winning athletes in male Professional team sports. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 82(3):.570–573.
- Fraser-Thomas, J. & Côté J. (2009) Understanding adolescents' positive and negative development experiences in sport. *The Sport Psychologist*, 23: 3-23.
- Fraser-Thomas, J., Côté J. & Deakin, J. (2005) Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 10: 19–40.
- Gagne, F. (1985) Giftedness and talent: Reexamining a reexamination of the definitions. *Gifted Child Quarterly*, 29: 103-112.
- Gagne, F. & St. Pere, F. (2002) When IQ is controlled does motivation still predict achievement? *Intelligence*, 30: 71-100
- Gotch, K. & Gilchrist, J. (2002) Nonfatal sports and recreation-related injuries treated in emergency departments – United States, July 2000–June 2001. *Morbidity Mortality Weekly Report*.pp: 51: 736–740.
- Hebestreit H. & Bar-Or O. (2008) *The Young Athlete. Growth and Biologic Maturation: Relevance to Athletic Performance*; Beunen G. and Malina R. M. Blackwell Publishing Ltd, Volume XIII of The Encyclopaedia of Sports Medicine. An IOC Medical Commission Publication. Massachusetts. USA.
- Kozel, J. (1996) Talent identification and development in Germany. *Coaching Focus*, 31: 5-6.
- Krasilshchikov, O. (2011) Talent Recognition and Development: Elaborating on a Principle Model. *International Journal of Developmental Sport Management*, 1: 26-28.
- Lidor, R., Côté, J. & Hackfort, D. (2009) To test or not to test? - The use of physical skill tests in talent detection and in early phases of sport development. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7: 131-146.
- Maughan R.J.(2009) *Olympic Textbook of Science in Sport*. International Olympic Committee. Lyle J. Micheli., Mountjoy M. Special Populations. The Young Athlete. Blackwell Publishing Ltd. 365-382.
- McCarthy N. & Collins, D. (2014) Initial identification & selection bias versus the eventual confirmation of talent: evidence for the benefits of a rocky road? *Journal of Sports Sciences*. 32;(17): 1604-1610.
- Micheli, L.J. (1983) Overuse injuries in children's sports: the growth factor. *Orthopedic Clinics of North America* 14(2): 337–360.
- Musch, J. & Grondin, S. (2001) Unequal competition as an impediment to personal development: A review of the relative age effect in sport. *Developmental Review*, 21: 147–167.
- Newin, J., Bloom, G. A. & Loughead, T. M. (2008) Youth ice hockey coaches' perceptions of a team-building intervention program. *The Sport Psychologist*, 22: 54-72.
- Russell, J.J., Martindale, Collins, D. & Daubney J. (2005) Talent Development: *A guide for Sport Quest*, 57: 353-375 Retrieved from <http://researchrepository.napier.ac.uk/2494/1/MartindaleQuest.doc>.
- Smith, R. E. & Smoll, F. L. (2002) *Youth sports as a behavior setting for psychosocial interventions*. In J. Van Raalte & B. W. Brewer (Eds.), *Exploring sport and exercise psychology* (2nd ed.,pp. 341-371). Washington, DC: American Psychological Association. Smoll, Smith, Barnett & Everett, 1993
- Smoll, F. L., Smith, R. E., Barnett, N. P. & Everett, J. J. (1993) Enhancement of children's self-esteem through social support training for youth sport coaches. *Journal of Applied Psychology*, 78: 602-610.
- Till, K., Cogley, S., Wattie, N., O'Hara, J., Cooke, C. & Chapman, C. (2010) The prevalence, influential factors and mechanisms of relative age effects in UK rugby league. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, 20: 320–329.
- UK (UK Sport, 2009). Sport official website. Accessible from: <http://www.ukssport.gov.uk/pages/pitch2podiumhome/>
- Unnithan V., White J., Georgiou A., Iga J. & Drust B. (2012) Talent identification in youth soccer. *J Sports Sci*, 30(15):1719-26.
- Weiss, M. R. & Williams, L. (2004) *The why of youth sport involvement: A developmental perspective on motivational processes*. In M.R. Weiss (Ed.), *Developmental sport and exercise psychology: A lifespan perspective* (pp. 223-268). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
- Williams, A. M. & Reilly, T. (2000) Talent identification and development in soccer. *Journal of Sports Sciences*: 18: 657-667.
- Wolstencroft E. (2002) *Talent Identification and Development: An Academic Review*. Chapter 4. *Current Practices in Talent Detection and Identification*. SportsScotland Caledonia Gyle. Edinburg.
- Ziyagil, M., A. (2012) Güreşte uzun vadeli antrenman planlamasının stratejik ilkeleri ve adaptasyon modelleri II. *Uluslararası Geleneksel ve Olimpik Güreşler Sempozyumu*, 14-15 Eylül Kahramanmaraş, s., 28.